

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

Дипломна робота

Магістра

з теми: «Соціально-економічна підтримка сім'ї, що виховує дитину з особливими освітніми потребами»

Виконала студентка Sz1-M19
групи спеціальності 232
Соціальне забезпечення

Дмитришин Оксана Іванівна

Керівник:

Гевчук Н.С.,

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи

Рецензент:

Бугера Ю.Ю.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри
психолого-медико-педагогічних
основ корекційної педагогіки

Кам'янець-Подільський – 2020 року

Зміст

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ СІМЕЙ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ООП	7
1.1. Теоретичний аналіз життєвого циклу, функції та структура сім'ї, де виховують дитину з особливими освітніми потребами.....	7
1.2. Проблеми наукового дослідження груп дітей з ООП.....	16
1.3. Державна соціальна допомога сім'ям, що виховують дитину з особливими освітніми потребами.....	27
Висновки до розділу I	32
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДТРИМКИ СІМ'ЯМ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ООП	35
2.1. Система закладів, що надають соціально-економічну підтримку сім'ям, що виховують дитину з ООП.....	35
2.2. Основні напрямки соціально-економічної підтримки сімей, що виховують дитину з ООП.....	42
2.3. Соціальний супровід, як напрям соціальної підтримки сім'ї, що виховують дитину з ООП: поняття, принципи, форми.....	49
Висновки до розділу II	57
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ПОТРЕБ ТА ПРОБЛЕМ СІМЕЙ, ЩО ВИХОВУЮТЬ ДИТИНУ З ООП	58
3.1. Визначення основних проблем та потреб сімей, що виховують дитину з ООП.....	58
3.2. Програма соціально-економічної підтримки сімей, що виховують дитину з особливими освітніми потребами.....	64
3.3. Характеристика діяльності громадської організації «Товариство громадян які виховують дітей з інвалідністю до 16 років "Наша доля"».....	69
Висновки до розділу III	73
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	80
ДОДАТКИ	89

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ООП – особливі освітні потреби

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ЦСССДМ – Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

ДЦП – дитячий церебральний параліч

ЗПР – затримка психічного розвитку

РДА – ранній дитячий аутизм

СДУГ – синдром дефіциту уваги та гіперактивності

ЗДО – заклад дошкільної освіти

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Головною метою соціального розвитку сучасного суспільства є повага до людського розмаїття, встановлення принципів солідарності та безпеки, що забезпечує захист та повну інтеграцію у соціум усіх верств населення, в тому числі й дітей з особливими освітніми потребами. В основу інтеграції закладено принцип доступності та дотримання прав людини щодо рівного доступу до здобуття якісної освіти. У більшості випадків інвалідність сама по собі не є перешкодою, дискримінація – ось що перешкоджає дитині та батькам адаптуватися та пристосуватися до вимог сьогодення.

Статистичні дані свідчать: близько 6% населення України - люди з особливими потребами (близько 3 млн.), з яких понад 165 тисяч - діти. Це є: захворювання нервової системи та органів чуття, дитячий церебральний параліч, психічні розлади, вроджені вади розвитку, ускладнення від певних хвороб чи наслідки аварій тощо.

Матеріальний, а відтак і соціальний стан людей, а зокрема й дітей з особливими освітніми потребами залежить від соціальної політики держави. Вони не мають змоги цілком себе забезпечувати, отримують мінімальну державну допомогу та намагаються з усіх сил виживати у сучасному суспільстві. Окрім цього батькам таких діток ще складніше, тому що окрім того щоб забезпечити їх на фізіологічному рівні потрібні ще кошти на ліки, навчання і розвиток дитини, спілкування з ровесниками і найголовніше надати їм необхідний стимул для життя та підтримку.

Об'єкт дослідження: батьки, що виховують дітей з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження: соціально-економічна підтримка сімей, що виховують дитину з ООП.

Метою даної роботи є виявлення особливостей соціально-економічної підтримки сімей, де виховуються діти з ООП.

Поставлена мета реалізується у вирішенні наступних **завдань**:

- 1) визначити особливості соціально-економічної підтримки дітей з особливими потребами;
- 2) розглянути особливості сімей, які мають дітей з особливими потребами;
- 3) визначити основні проблеми та потреби сімей, що виховують дитину з ООП;
- 4) розробити програму соціально-економічної підтримки сімей що виховують дитину з ООП.

Методи дослідження:

— теоретичні – аналіз педагогічної, законодавчої, психологічної, філософської та методичної літератури для зіставлення різних поглядів на досліджувану тему;

— методи математичної статистики — кількісний та якісний аналіз даних із використанням методів математичної статистики (статистична обробка результатів дослідження).

Практичне значення одержаних результатів полягає у створенні програми соціально-економічної підтримки сімей, що виховують дітей з ООП «Тільки вперед!». Базою для дослідження була громадська організація «Товариство громадян які виховують дітей з інвалідністю до 16 років "Наша доля"».

Матеріали проведеного дослідження стануть у нагоді для подальшого вивчення особливостей соціальної та економічної підтримки батьків і дітей з ООП. Теоретичні та практичні розробки наукового дослідження можуть бути використані у процесі перепідготовки та підвищення кваліфікації соціальних працівників, психологів, реабілітологів.

Апробація результатів дослідження. Дослідження були оприлюднені на Всеукраїнській науково-практичній конференції 28 квітня 2020 року у місті Кам'янець-Подільський.

Робота виконана на замовлення громадської організації «Товариство дітей з інвалідністю до 16 років "Наша доля"».

Публікації. Стаття «Особливості надання соціальної допомоги сім'ям, які виховують дитину з ООП» опублікована у збірнику наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у травні 2020 року на сторінці 35-38.

Сруктура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 93 сторінки. Список використаних джерел включає 97 позицій, 17 з яких іноземною мовою.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі зроблені теоретичні узагальнення основних результатів дослідження та представлено практичне розв'язання соціально-економічної проблеми з сім'ями, в яких виховуються діти з особливими освітніми потребами.

Результати проведеного дослідження свідчать про ефективність виконання поставлених завдань дослідження, що в свою чергу дає нам підстави для формулювання наступних висновків:

1. Здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми соціально-економічної роботи з сім'єю, що виховує дитину з особливими освітніми потребами.

Визначено сутність соціально-економічної підтримки сім'ей, що виховують дитину з особливими освітніми потребами. Проаналізовано життєвий цикл, функції та структуру сім'ї, де виховують дитину з особливими освітніми потребами. Окреслено стадії розвитку сім'ї, що виховують дитину з ООП та виявлено, що вони часто не збігаються зі стадіями розвитку сім'ї зі здоровими дітьми. Відзначено, що сім'ї даної категорії повільніше досягають певних етапів життєвого циклу, а іноді і зовсім не досягають.

Подано характеристику Є. Холостової про періоди та завдання в житті сім'ї, яка виховує дитину ООП, а саме:

— народження дитини — отримання інформації про наявність патології, емоційне звикання, інформування інших членів сім'ї;

— шкільний вік — прийняття рішення про форму навчання дитини з ООП, переживання реакцій групи однолітків, організація навчання та позашкільній діяльності;

— підлітковий вік — звикання до хронічної природи захворювання дитини, виникнення проблем, пов'язаних з збудженої сексуальністю,

ізоляцією від однолітків і його відкиданням (з їх боку), планування майбутньої зайнятості дитини;

— період "випуску" — визнання і звикання до триваючої сімейної відповідальності, прийняття рішення про підходящому місці проживання змузнілого дитини, переживання дефіциту можливостей для соціалізації члена сім'ї, де є дитина з особливими освітніми потребами;

— пост батьківський період — перебудова відносин між подружжям і взаємодію з фахівцями за місцем проживання дитини.

Здійснено детальний аналіз досліджень про групи дітей з ООП, який дає підстави стверджувати, що існує досить великий перелік захворювань, які призводять до інвалідності. Такі захворювання, без сумніву, впливають на поведінку дитини, її стосунки з оточуючими, створюючи певні «бар'єри» на шляху дітей з ООП та їх сімей до нормального життя, до їх інтеграції у суспільство. Усі захворювання різко обмежують можливість повноцінно включення дитини з ООП в адекватні до віку виховні та навчальні процеси, у зв'язку з чим виникає необхідність у додатковій постійній допомозі, що суттєво позначається на багатьох сферах життєдіяльності близьких та родних.

Розглянуто виплати державної соціальної допомоги на основі закону України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю». Згідно із Законом допомога держави полягає в грошових виплатах (пенсії, допомоги, одноразові виплати); забезпеченні медикаментами, технічними й іншими засобами; послугах з медичної, соціальної, трудової та професійної реабілітації, побутового та торговельного обслуговування.

2. Здійснено практичний аналіз аспектів надання соціально-економічної підтримки з сім'ям, що виховують дитину з особливими освітніми потребами.

Проаналізовано систему закладів, що надають різноманітні послуги батькам та дітям з ООП, а саме: школи з інклюзивними класами, соціальні

служби, спеціальні школи для реабілітації осіб з інвалідністю та навчально-реабілітаційні центри.

Визначено, що навчання дітей з ООП здійснюється за допомогою спеціальних методів, способів і в умовах, які максимально сприяють засвоєнню знань і соціальному розвитку. Згідно зі ст. 3 Закону України «Про освіту» в Україні створюються рівні умови доступу до освіти. Дітям з особливими освітніми потребами, як і всім іншим, гарантовано право на доступ до освіти, на можливість отримувати досвід і знання.

Розглянуто напрями підтримки сімей і визначено, що основною допомогою є набуття сім'єю колишнього соціально-психологічного та соціокультурного статусу, подолання психологічного стресу.

Виявлено, що соціальний супровід - це напрямок соціальної підтримки, що включає в себе комплекс заходів, спрямованих на підтримку процесів активної життєдіяльності і розвитку природних здібностей клієнта, а також створення умов для запобігання розвитку негативних наслідків і різних соціальних проблем, мобілізації сім'ї на активізацію прихованих резервів, навчання, здатності самостійно справлятися з виниклими проблемами. Форми соціального супроводу включають в себе традиційні (консультування, соціальний патронаж, зборів) і нетрадиційні (клуби, круглий стіл, Квест, «Ток шоу»).

Соціальний супровід включає в себе завдання про те, щоб сім'я, яка виховує дитину з ООП, змогла обходитися без цієї допомоги і без соціального супроводу, що і вважається основним критерієм професійного успіху.

3. Експериментальним шляхом досліджено проблеми та потреби сімей, які виховують дитину з особливими освітніми потребами.

Констатувальний етап експериментального дослідження проводився нами з 2 листопада 2019 року по 30 березня 2020 року. Метою якого було визначення потреб сімей, які виховують дітей з ООП».

Нами було опитано 15 сімей, які виховують дітей з особливими освітніми потребами, що належать до громадської організації «Товариство громадян, які виховують дітей з інвалідністю "Наша Доля"». Опитування проводилося за згодою батьків та законних представників дітей з особливими освітніми потребами.

4. Розроблено програму соціально-економічної підтримки сім'ї, що виховує дитину з особливими освітніми потребами «Тільки вперед!».

Зміст програми полягає у тому, щоб діти з особливими освітніми потребами: розвинули соціальні та побутові навички; успішно пройшли труднощі свого розвитку; розвинули особисті знання, навички та вміння; адаптувалися до життя навколишнього середовища за допомогою інтеграції; показати батькам, які виховують дитину з ООП, що їхня дитина потребує соціалізації з суспільством; допомогти їм усвідомити, що потрібно вникнути в суть проблеми дитини; допомогти активізуватися у співпраці з іншими соціальними службами нашого міста та інформувати про нові види та послуги, що надається дітям з особливими освітніми потребами.

Охарактеризовано діяльність громадську організацію "Товариство громадян які виховують дітей з інвалідністю до 16 років "Наша доля"». Визначено, що діяльність організації спрямована на різні сторони життя дітей з особливими освітніми потребами. Це передбачає відчуття себе повноправними громадянами своєї країни, проведення свят та роздача подарунків, які відбуваються кожного року, а також різного роду матеріальна допомога. В центрі діяльності організації — дитина з особливими освітніми потребами до 16 років, її потреби та інтереси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акатов Л. И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : ВЛАДОС, 2003. 368 с.
2. Ачев Л. К. Программа социальной работы с семьями, имеющими детей-инвалидов. *Социальное обеспечение*. 2005. № 9. С. 11–16.
3. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді : теоретико-методичні основи : монографія. Київ : Наук. світ, 2006. 363 с.
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
5. Безпалько О., Едель С. Підготовка волонтерів до роботи з дітьми з обмеженими функціональними можливостями : метод. реком. До проведення тренінгових занять. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. 32 с.
6. Бех І. Д. Гуманізація спеціальної освіти аномальних дітей як соціально-педагогічна проблема. *Дефектологія*. 2008. № 1. С. 19–23.
7. Бех І. Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ : Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с.
8. Білозерська І. О. Деякі аспекти формування батьківської компетентності у родинах, що мають дітей з порушеннями розвитку. *Психолого-педагогічний супровід навчання дітей з порушеннями розвитку*. К., 2010. С. 32–37.
9. Білозерська І. О. Реалізація компетентнісної парадигми у роботі з батьками дітей із порушеннями психофізичного розвитку. *Особлива дитина: навчання та виховання*. *Дефектологія*. 2011. №4.

10. Білоус В. М. Соціально-педагогічні умови реалізації моделі комплексної медико-психолого-педагогічної реабілітації дітей-інвалідів у Луганській області. *Ціннісні пріоритети освіти у XXI столітті: інноваційний розвиток освітніх систем*. Луганськ, 2007. Ч. 3. С. 235–238.
11. Богинская Ю. В. Анализ понятия «социально-педагогическая поддержка» в научной литературе. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*: зб. наук. пр. Запоріжжя, 2009. Вип. 3(56). С. 68–75.
12. Божович Л. И. Проблемы формирования личности / под ред. Д. И. Фельдштейна. Воронеж : МОДСК, 1995. 352 с.
13. Бойко М. Д. Право соціального забезпечення : навч. посіб. Київ : Атака, 2006. 380 с.
14. Бондар В., Одинченко Л., Постовойтов Є. Благодійна діяльність як передумова розвитку суспільної допомоги дітям з психофізичними вадами. *Дефектологія*. 2006. № 4. С. 48–52.
15. Ватере Л., Ланзинд М. Поддержка аутичных и отстающих в развитии детей : сб. упражнений для спец. и родителей. Минск : Изд-во БелАПДИ, 1997. 18 с.
16. Волковская Т. Н. Особенности работы с родителями в условиях коррекционного дошкольного учреждения для детей с нарушениями развития. *Коррекционная педагогика*. 2003. № 2. С. 62–70.
17. Ворон М. В., Найда Ю. М. Інклюзивна освіта: українські реалії. *Підручник для директора*. 2006. № 6.
18. Гордеева Т. В., Мишина Г. А. Роль близкого взрослого в становлении образа «Я» у ребёнка с задержкой психического развития. *Дефектология*. 2005. № 1. 2005. С. 47–52.
19. Горноста́й П. Психологічні основи рольової реабілітації. *Реабілітаційна підготовка на рубежі XXI ст.* : наук.-метод. зб. : у 2 ч. Київ, 2005. С. 149–154.
20. Гурлева Т. Попередження «важковиховуваності» в дошкільному

віці. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство*: наук.-метод. зб. Київ : Контекст, 2000. С. 229–231.

21. Даниленко А. І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх закладах : монографія. Київ : Міленіум, 2004. 358 с.

22. Даніелс Е. Р., Стаффорд К. Залучення дітей з особливими потребами загальноосвітніх класів. Львів : Т-во «Надія», 2000.

23. Даніелс Е. Р., Стаффорд К. Створення інклюзивних класів (програми особистісно зорієнтованої освіти дітей від 0 до 10 років «Крок за кроком»). *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство* : науково-метод. зб. Київ : Контекст, 2000. С. 308–318.

24. Дитинство в Україні: права, гарантії, захист : у 2 ч. / голов. ред. В. І. Довженко – Київ : Столиця, 2000. Ч. 1. 245 с.

25. Дікова-Фаворська О. М. Специфічні групи осіб з обмеженими можливостями здоров'я у фокусі соціології : монографія. Житомир : Полісся, 2009. 488 с.

26. Діяльність центрів соціальних служб для молоді України: сучасний стан і перспективи розвитку. Київ, 2013. С. 52–55.

27. Долинська Л., Скрипченко О. Загальна психологія. Київ, 2006. 464 с.

28. Дошкольное воспитание аномальных детей : книга для учителя и воспитателя / под ред. Л. П. Носковой. Москва : Просвещение, 1993. 224 с.

29. Дуброва В. Допоможемо батькам – допоможемо дітям. *Палітра педагога*. 2000. № 1. С. 28–31.

30. Еременко Н. В. Соціальний супровід дітей з особливими потребами. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2003. № 3. С. 110–114.

31. Ефремова Н. Ф. Тестовый контроль в образовании : учеб. пособие. Москва : Логос, 2007. 368 с.

32. Євтух М. Б., Сердюк О. П. Соціальна педагогіка : підручник. 2-ге вид., стереотип. Київ : МАУП, 2003. 232 с.

33. Заваденко Н. Гиперактивность с дефицитом внимания у детей: диагностика и лечение. *Міжнародний неврологічний журнал*. 2007. № 2. С. 155–158.
34. Зайцев Д. В. Дошкольная коррекционная педагогика. Саратов : Изд-во Саратовского педагогического института, 2000. 40 с.
35. Зверева І.Д., Іванова І.Б. Концептуальні основи соціального захисту людей з функціональними обмеженнями.// *Інвалід і суспільство: проблеми інтеграції*. - К., 2000, с.4-10.
36. Зверева І. Д. Соціальна педагогіка : мала енциклопедія. Київ : Центр учбової літератури, 2008. С. 18.
37. Зверева І. Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні : теорія і практика : монографія. Київ : Правда Ярославичів, 2002. 393 с.
38. Золотоверх В. М. Ігротерапія як засіб подолання порушень у дітей з особливостями психофізичного розвитку. *Дефектологія*. Київ : Педагогічна преса, 2004. С. 18–22.
39. Зотова А. М. Интеграция ребёнка-инвалида в среду здоровых сверстников как метод социальной адаптации. *Дефектология*. 2006. № 6. С. 21–25.
40. Инклюзивное образование. Политика, содержание и сравнительные перспективы / под ред. Ф. Армстронга, Д. Армстронга, Л. Бартона. Лондон, 2000.
41. Ипполитова М. В. Развитие речи детей с церебральным параличом. *Коррекционная педагогика: теория и практика*. 2009. № 2. С. 52–62.
42. Іванова І. Діти з особливими потребами: проблема термінологічного визначення. *Дефектологія*. 2000. № 1. С. 2–7.
43. Іванова І. Б. Організація соціально-педагогічної та психологічної допомоги інвалідам у системі соціальних служб для молоді. *Інвалід і суспільство: проблеми інтеграції*. К., 2003. С. 8–32.

44. Іванова І. Б. Соціальна допомога інвалідам у клубах за місцем проживання (методичні рекомендації для спеціалістів соціальних служб для молоді). *Соціальна допомога інвалідам* : інформ. метод. бюлетень «Довіра і надія», 2001. № 5. С. 15–20.
45. Іванова І. Б. Соціальні проблеми дітей і батьків у контексті їхнього ставлення до ситуації. *Соціально-психологічні проблеми дітей-інвалідів*. Київ : Логос, 2000. С. 58–74.
46. Ілляшенко Т. Д., Обухівська А. Г., Романенко О. В. Скрипка Н. С. Корекція психо-соціального розвитку дітей з церебральним паралічем у реабілітаційному центрі : навч.-метод. посіб. Київ, 2003. 156 с.
47. Ілляшенко Т. Д., Обухінська А. Г., Стадненко Н. М. Підготовка дітей шестилітнього віку до школи. *Початкова школа*. 2002. № 7. С. 12–125.
48. Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні : наук.-метод. зб. Київ : Придатченко П. М., 2007. 336 с.
49. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / кол. авторів: Колупаєва А. А. та ін. Київ : Придатченко П. М., 2007. 128 с.
50. Інтеграція молоді з обмеженими фізичними можливостями в суспільство: громадсько-правові, соціально-психологічні та інформаційно-технологічні аспекти : метод. посіб. / [Є. А. Клопота, В. Г. Бондаренко, О. А. Клопота, С. А. Бондаренко]. Запоріжжя : ЗНУ, 2008. 114 с.
51. Калошин В. Ф., Козинчук Н. А. Як ефективно провести бесіду з батьками «важких» учнів (практичні поради молодому вчителю). *Педагогіка толерантності*. 2002. № 3(21). С. 45–50.
52. Калягин В. А., Овчинникова Т. С. Логопсихологія. Санкт-Петербург : КАРО, 2005. 288 с.
53. Капська А. Й. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю з обмеженими функціональними можливостями. Київ : ДЦССМ, 2003. 146 с.
54. Капська А. Й. Технології соціально-педагогічної роботи : навч. посіб. Київ : УДЦССМ, 2000. 372 с.

55. Кобилянська Л. І. Взаємодія соціального гувернера з сім'єю, що виховує дитину-інваліда. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді*. Київ, 2002. Кн. 2. С. 57–62.
56. Коваль А. Т., Зверєва І. Д., Хлебик С. Р. Соціальна педагогіка. *Соціальна робота* : навч. посіб. Київ : ІЗМН, 2001. 392 с.
57. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи. Саммит-книга, 2008. 272 с. : іл.
58. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади : монографія. Київ: Педагогічна думка, 2007. 457 с.
59. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими потребами та організація їхнього навчання. Київ, 2010. 274 с.
60. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Діти з особливими потребами у загальноосвітньому просторі: початкова ланка : путівник для педагогів : навч.-метод. посіб. Київ : Атопол, 2010. 96 с.
61. Концепція спеціальної освіти осіб з психічними та фізичними вадами в Україні. *Дефектологія*. 2004. № 1. С. 2–15.
62. Лабайчук Г. Навчання дітей з обмеженими можливостями здоров'я. *Радість дитинства – вільні рухи*. 2007. № 4. С. 4–5.
63. Лукашевич М. П., Мигович І. І. Теорія і методи соціальної роботи : навч. посіб. Київ : МАУП, 2003. 168 с.
64. Ляшенко В. Рання соціальна реабілітація дітей-інвалідів. *Соціальний захист*. 2005. № 5. С. 34–41.
65. Маслова В. В. Соціальна педагогіка : термінолог. словник-довідник для студ. соц.-гуман. Спеціальностей. Маріуполь, 2004. 39 с.
66. Мостіпан О. Державна політика щодо інвалідів, її перспектива та пріоритети. *Соціальний захист*. 2002. № 11. С. 15–18.
67. На допомогу батькам, що мають дітей з особливими потребами / Борщевська Л. В., Зіброва А. В., Іванова І. Б. та ін. Київ: Український ін-т соціальних досліджень, 2005. 79 с.

68. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. Київ : Кондор, 2005. 560 с.
69. Періодична національна доповідь про реалізацію Україною положень Конвенції ООН про права дитини. Київ : Столиця, 2004.
70. Полякова О. М., Сапарай Ю. В. Стан та проблеми інтеграції молоді з особливими потребами в сучасне українське суспільство. *Соціальна робота в Україні : теорія і практика* : наук.-метод. журнал. 2008. № 4. С. 16–30.
71. Пономаренко О. В., Носов А. Д. Соціально-правовий захист дітей та молоді з особливими потребами в Україні. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2(13). С. 113–120.
72. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю : Закон України від 19.12.2017 № 2249-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text>.
73. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та особам з інвалідністю : Закон України від 18.05.2004 № 1727-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1727-15#Text>.
74. Про дошкільну освіту : Закон України. *Освіта України: нормативно-правові документи*. Київ : Міленіум. 2001. С. 63–86.
75. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
76. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. *Права інвалідів в Україні* : зб. прав. док. Київ : Сфера, 1998.
77. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>.
78. Про становлення інвалідів України та основи державної політики щодо вирішення проблем громадян з особливими потребами : державна доповідь. Київ : Соцінформ, 2002. 160 с.

79. Реабилітація онкобольного ребенка в детском саду / Гимелштейн Е. Э. и др. *Социально-педагогическая работа*. 1998. № 6. С. 41–44.
80. Родименко І. М. Сучасний погляд на навчання дітей з особливими потребами. *Нива знань*. 2004. № 2. С. 8–12.
81. Романовська Д. Д. Психологічний супровід процесу інтеграції у суспільство дітей з особливими потребами. *Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання "особливої дитини" у школі* : метод. посіб. Чернівці : Технодрук, 2009. С. 104–109.
82. Саєнко Л. І. Проблеми сімей, які виховують дитину-інваліда. *Людина і суспільство: основні тенденції розвитку і фактори трансформації у філософському, соціальному та психологічному вимірі*. Чернівці, 2006. С. 70–80.
83. Служби раннього втручання в Україні: шлях до інтеграції / за наук. ред. Н. А. Бастун. Київ : Леста, 2005. 184 с.
84. Сорочинський В. Є. Організація роботи соціального педагога. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 265 с.
85. Соціальна педагогіка: категорії і поняття : словник / [авт.-уклад. Сейко Н. А., Коляденко С. М.]. Житомир, 2005. 71 с.
86. Соціальний захист населення України : навч. посіб. / [І. Ф. Гнибіденко, М. В. Кравченко, О. М. Коваль, О. Ф. Новікова та ін.]. Київ : Фенікс, 2010. 212 с.
87. Соціально-педагогічна робота з батьками, що виховують дітей з особливими потребами : навч.-метод. посіб. / сост.: Н. В. Заверико, Т. Г. Соловійова. Запоріжжя : Тандем, 2008. 53 с.
88. Тесленко В. В. Сутність феномена соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями. *Освіта Донбасу*. 2007. № 4(123). С. 94–98.

89. Титаренко Т. Дитина з особливими потребами та її життєвий світ: напрямки психологічного консультування. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство* : наук.-метод. зб. Київ : Контекст, 2000. 336 с.
90. Томчук С. М. Теоретичний аналіз проблем адаптації дітей з особливими потребами до навчання у школі. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. Київ : Кондор, 2005. С. 339–342.
91. Турчінська В. Є. Про організацію соціально-психологічної підтримки розумово відсталих. *Інвалід і суспільство: проблеми інтеграції*. Київ, 1995, С. 23–25.
92. Фандеев О. Людина може заговорити і в... 18 років. *День*. 2000. № 87. С. 6.
93. Хмизова О. В., Остапенко Н. В. Організація психокорекційної роботи з батьками дітей з особливими потребами як складова цілісного процесу ранньої соціальної реабілітації. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2011. № 3–4. С. 203–211.
94. Холостова Е. И. Социальная работа с инвалидами. Настольная книга для родителей. Москва : Ин-т социальной работы, 2000. 215 с.
95. Шакурова М. В. Методика и технология работы социального педагога : учеб. пос. для студ. высш. пед. учеб. заведений. 2-е изд. стереотип. Москва : Академия, 2004. 272 с.
96. Штокало О. А. Дитяча інвалідність. Соціалізаційний контекст. Одеса, 2008. С. 106–112.
97. Ярская-Смирнова Е. Р., Неберушкина Е. К. Социальная работа с инвалидами. Санкт-Петербург : Питер, 2004. 316 с.